

**Маладое пакаленне на вайне
(паводле апавяданняў Івана Навуменкі)**

Апавяданні Івана Навуменкі – гэта яркавы прыклад сапраўднай літаратуры, пазначанай яркім самабытным талентам. Несумненнай заслугой і наватарствам пісьменніка сталася тое, што ён узбагаціў нацыянальнае слоўнае мастацтва новымі, нетыповымі для літаратуры пра ваеннае ліхалецце вобразамі маладых герояў – юнакоў і дзяўчат, мужных, гераічных, гатовых на ахвяраванне ўласным жыццём у імя перамогі над ворагам і адначасова рамантычных, узнёслых, лірычна настроеных. Большасць апавяданняў І. Навуменкі пра вайну носіць выразны аўтабіяграфічны адбітак. Пісьменнік з’яўляецца адным з прадстаўнікоў той кагорты мастакоў, якая ўступіла ў літаратуру пасля Вялікай Айчыннай вайны, непасрэдна ўдзельнічаў у ёй, а таму здолеў адлюстравачь больш праўдзіва, чым некаторыя з пісьменнікаў старэйшага пакалення, пачуцці, перажыванні і настрой сваіх равеснікаў у перыяд гераічна-трагічнай эпохі.

Безумоўна, аўтабіяграфізм пісьменніка ў большасці выпадкаў не прамы, а апасродкаваны [2], у якім спалучаюцца і ўзаемадзейнічаюць два вектары: быццёвы – арыентацыя на перажытае, рэальныя падзеі і выпадкі з уласнага лёсу, і псіхалагічны, рэфлектыўны, які ўяўляецца нам кандэнсатам найперш духоўнага вопыту, маральна-этычных поглядаў, перакананняў і імперытываў, народжаных часам суровых выпрабаванняў у свядомасці юнака-падлетка, часам які правёў рэзкую мяжу паміж “узнёсла-светлым” былым і трагічна-бязрадасным цяперашнім. Менавіта па гэтай прычыне большасць апавяданняў Івана Навуменкі становіцца своеасаблівым “вяртаннем” у маладосць і юнацтва як у апавяданнях “Семнаццатай вясной”, “Вераніка”, “Хлопцы самай вялікай вайны...”.

Маладосць і юнацтва (тыя самыя семнаццаць гадоў, згадваюцца ў назве зборніка і аднаймчнага апавядання) становіцца пунктам адліку, пачаткам самавыяўлення героя, часам вялікіх спадзяванняў і не меншых расчараванняў, інвектывай будучага дарослага жыцця. Магчыма таму асноўнай (запаветнай) тэмай для пісьменніка становіцца тэма “хлопцаў-равеснікаў”, а ўлюбёным героем – юнак-рамантык, летуценнік, максімаліст, упэўнены ў тым, што заўсёды павінна перамагаць дабро, “няўрымслівы, дапытлівы, які пераадольвае шматлікія цяжкасці, матэрыяльныя нястачы. Праходзіць час, а ён застаецца верны вечным каштоўнасцям – дабрыні, сяброўству, справядлівасці” [1, с. 52]. Апавяданні пісьменніка, якія раскрываюць тэму выпрабавання маладога пакалення на годнасць і чалавечнасць, “прасякнуты асабістымі адносінамі пісьменніка, той эмацыянальнасцю і лірызмам, якія ўзнікаюць на глебе ўласна перажытага <...> ўвага пісьменніка звяртаецца на “аналітычнае даследаванне “дыялектыкі душы” героя” [3, с. 54].

Адзначаная асаблівасць абумоўлівае шэраг вытворных ад яе: выразны лірычны характар малой прозы Івана Навуменкі, пачуццёвасць і рамантычнасць герояў, паэтызацыя рэчаіснасці і чалавечых перажыванняў,

адухаўленне прыроды з дапамогай яскравых пейзажных замалёвак, трапныя вобразы-дэталі, “усхваляванаць” аўтарскай інтанацыі.

Партрэт маладога пакалення ў апавяданнях Івана Навуменкі пазначаны рамантычнай афарбоўкай, асабліва ў тых выпадках, калі размова ідзе пра даваеннае мінулае (“Мая семнаццатая вясна была вельмі багатай на кветкі, на цеплыню, на тыя цудоўныя дні, калі, здаецца, сама зямля спявае песню сонцу, жыццю, высокаму сіняму небу” [2, с. 13]). Гэта летуценныя юнакі, якія вучыліся ў школе, адчувалі першыя поклічы сарамліва-нясмелага, чыстага кахання, горача спрачаліся аб прачытаных кнігах, з бескампраміснасцю апантанасцю маладосці марылі пра гераічныя подзвігі, аднак яшчэ не ўмелі спасцігаць сапраўдную складанасць жыцця і нават не здагадваліся пра яе існаванне. Па падобных правілах жывуць падлеткі з апавядання пісьменніка “Вераніка”, якія бескампрамісна сцвярджаюць: “Наш дзесяты клас быў гераічны. Нас было ў класе шаснаццаць хлопцаў, і амаль усе мы марылі пра подзвігі” [2, с. 22].

Вайна ўнесла вялікія карэкцыі ў падобную рамантычна-ўзнёслую светапоглядную арыентацыю былых летуценнікаў, праверыла іх мары і ілюзіі на сапраўднасць і трываласць, сутыкнула іх з жорсткай рэальнасцю вайны з фашызмам, далёкай ад ўсіх кніжных уяўленняў. З той вайной, якая замяніўшы былым школьнікам настаўнікаў, давала свае павучальныя ўрокі без разліку на паўтарэнне пройдзенага: “Упершыню за многія гады і мне і маім сябрам не трэба было здаваць экзаменаў. Не было і настаўнікаў, якія вучылі нас у школе. Адны з іх пайшлі на фронт і ваявалі пад Ржэвам, а можа, пад Севастопалем, а другія таксама не задавалі нам урокаў, бо на фасадзе нашай школы трапяталі чорны сцяг з чорнай свастыкай” [2, с. 13]. Прыведзеныя радкі з апавядання Івана Навуменкі “Семнаццатая вясна” – яскравага ўзору лірычнага апавядання пра лёс маладога пакалення ў пачатку вайны – пацвярджаюць наш зыходны тэзіс пра тое, што светлыя мары юнакоў, дзяўчат сутыкнуліся з жорсткай рэчаіснасцю і нечакана парушыліся.

Невыпадковым з’яўляецца пачатак твора, у якім падаецца яскравае пейзажнае апісанне вясны. Пісьменнік акцэнтуюе ўвагу чытачоў на тым, што “сёлета расцвітаў бэз” [2, с. 13], але “бэз у гэтую вясну на першым часе не хваляваў мяне і не радаваў зусім” [2, с. 13]. Вобраз бэзу – сімвал мірнага жыцця, светлага чыстага кахання, паўтараецца ў сярэдзіне (менавіта з гэтымі кветкамі бачыць герой сваю каханую дзяўчыну ў скверы) і ў канцы апавядання, калі герой даведваецца, што аптэкарка Стася дапамагала партызанам медыкаментамі.

Каханне ўрываецца ў сэрца галоўнага героя, парушыўшы ягоныя планы стаць “сапраўдным героем”: “Мы рыхтавалі з сябе барацьбітоў, бязлітасных, мужных, зацятых <...> мы трымаліся стойка, адкладваючы сардэчныя справы на час пасля вайны. Першым здрадзіў нашай агульнай справе я” [2, с. 15]. “Цудоўная белая птушка” Стася завалодала думкамі Цімоха з таго моманту, калі ён выпадкова ўбачыў яе ў станцыйным скверы, дзе вечарамі збіралася пасялковая моладзь, дзе гучна размаўлялі і смяяліся і нават танцавалі, “быццам на свеце не было ні каменданта, ні вайны” [2, с. 14].

Але каханне істотна не змяняе заняткі матадых людзей-падпольшчыкаў: апавядальнік і яго сябры Цішка Дрозд, Мікола і Сымон Біцюгі, не зважаючы на загад нямецкага каменданта пра смяротны прысуд тым, хто “захоўвае агнястрэльную зброю” [2, с. 13], “распаўсюджаў чуткі пра непераможную германскую армію” [2, с. 13] і з’яўляўся на вуліцы ў начны час, “калі ідзе вайна і льецца кроў” [2, с.14], сур’ёзна рыхтаваліся аб’явіць германскаму фашызму бязлітасную вайну (“Мы лічылі сябе баявой групай, і на гэта былі ўсе падставы. На нашым ўзбраенні ўжо быў вінтовачны абрэз, дзве лімонкі з капсулямі, з паўпуда аманалу і кавалак бікфордавага шнура” [2, с. 14]). Хлопцы здзейснілі дыверсію на чыгунцы – падарвалі масток толам.

У апісанні дыверсіі і яе наступстваў знайшоў увасабленне не толькі рамантычны, але і рэалістычны пачатак. З аднаго боку, Іван Навуменка паказвае гераізм моладзі, выхаванай на ідэі ахвярнасці ў імя будучыні, паказваецца рашучасць у змаганні юнакоў з фашыстамі, у імя якой юнакі гатовыя адмовіцца ад кахання, ці ў крайнім выпадку, стрымаць яго розумам, пачуццём абавязку перад Радзімай. З другога – суадносіць “несупадзенне вялікіх гераічных імкненняў маладых хлопцаў і рэальных умоў для іх ажыццяўлення”: падчас аперацыі Цімох “гашкамутаў” штаны з бацькавага святочнага чыгуначнага гарнітура, у якіх меркаваўся сустрэцца са Стасей, а пасля дыверсіі ён хаваецца ў адрыве, чую браханне сабак і ўздыхі каровы, што перажоўвае жвачку.

Лёс гераіні апавядання “Вераніка”, расстралянай фашыстамі за тое, што на машынцы друкавала лістоўкі, прымушае сучаснага чытача задумацца: ці суразмерная вартасць і вынікі яе падпольнай дзейнасці пакаранню смерцю, ці патрэбны падобны гераізм? Справядліва ацэньваў “малазначнасць ваеннага ўкладу юнай дзяўчынкі ў барацьбу з акупантамі” Віктар Каваленка, адзначаючы, што “... аднак і не магло быць <...> Вераніка ж дзейнічала па прынцыпу – галоўнае шкодзіць, а адкрытая рызыка справа другарадная. Тых яе лістовак у малым пасёлку, магчыма, мала хто і прачытаў, а калі хто і прачытаў, рэальная карысць ад гэтага наўрад ці была” [2, с. 7]. Безумоўна, і ў наш час уражвае самаахвярнасць юнакоў і дзяўчат, выхаваных у самы складаны, жорсткі і трагічны час рэпрэсій і войнаў, але ці быў падобны гераічны максімалізм апраўданым?

Прадстаўнікі маладога пакалення з апавядання І. Навуменкі “Хлопцы самай вялікай вайны...” задумваюцца над сэнсам жыцця, спрабуюць разабрацца ў яго супярэчнасцях, вызначыць у ім сваё месца: “Маршыруй, пакаленне!... Самой гісторыяй наканавана табе суровая дарога. На ёй льецца кроў, губяцца маладыя жыцці, але твае бяспечныя ахвяры не прападуць. Грыміце трубы, і чаканьце крок, салдат самай вялікай вайны!...” [2, с. 60]. Тэма вайны раскрываецца ў апавяданні ўжо не ў плане рамантычна-ўзнеслай, а глыбокай філасофскай ацэнкі. Большая частка падзей у апавяданні адбываецца як бы па-за вайной, якая адышла на захад (за выключэннем апошніх васьмі абзацаў твора): адсутнічаюць батальныя сцэны, прамое супрацьстаянне ворагу, партызанскія дыверсіі. Але вайна наклала глыбокі

адбітак на псіхалогію людзей, падзяліўшы іх на тры групы: удзельнікі баёў, воіны рэгулярнай арміі; партызаны, а таксама іх памочнікі – сувязныя, падпольшчыкі, якія, падобна да Віктара Пасашкі, галоўнага героя твора, былога партызана, “партызанскіх даведак не маюць, тым не меней ў небяспечных справах удзельнічаюць” [2, с. 57], і мірнае насельніцтва. Складаная сітуацыя ўзнікае ужо ў дарозе і намячае канфлікт, калі недавер, падазронасць, даносы, арышты невінаватых людзей становяцца ледзь не нормай жыцця ў таталітарным сталінскім грамадстве: “...партызаны <...> не надта раскрываюцца перад байцамі, камандзірамі <...> Вайскоўцы іх проста не разумеюць <...> У сваю чаргу партызаны не надта прызнаюць тых, хто, чым мог, шкодзіў немцам, не адрываючыся ад сям’і і роднага паселішча...” [2, с. 57].

З новай сілай успыхвае маральна-этычны канфлікт, але ўжо паміж будучымі салдатамі-“абарванцамі”, якіх прывезлі ў тыл для пераабмундзіравання, і жанчынамі, што “гандлявалі на станцыі піражкамі з мёрзлай бульбы, махоркай і малаком” [2, с. 58]:

“ – Сволачы праклятыя!... Нашы даўно гадовы палажылі, а яны толькі ідуць!...

— Ваякі нашчасныя!

— Глядзі, ражку наеў, патрыёт!

— Будуць хваліцца потым, што заявалі...

— Дызерціры...” [2, с. 58].

Вайна не толькі падзяліла людзей на герояў і здраднікаў, сваіх і чужых, але і зрабіла некаторых з іх больш суровымі і жорсткімі, няўмольнымі і злоснымі. Галоўны герой – васьнаццацігадовы юнак Віктар Пасашка – з горыччу праводзіць паралель: тых, хто пайшоў у армію ў мірныя гады “праводзілі з аркестрамі, гармонікамі, прамовамі. А табе, брат, вось які аркестр!” [2, с. 58]. Аднак адносіны жанчын падчас пагрузкі салдат у новых шынялях у эшалон для адпраўкі на фронт кардынальна мяняюцца, яны спачуваюць юнакам (“Божа, Божа, якія маладзенькія. Як дома тым маткам...<...> Які ён салдат – дзіця...” [2, с. 57]).

У канцы апавядання рамантыка поўнасю саступіла месца рэалістычна-трагічнай праўдзе ваеннага часу. Віктар Пасашка, паранены пад Ленінградам, атрымлівае лісты і звесткі ад сяброў: загінулі Сяргей Рагазуб і іншыя былыя партызаны, стрыечны брат Адам забіты каля Оршы, перастаў слаць лісты Саша Чарняўка. Апошняя фраза апавядання з’яўляецца прысудам, вынесеным вайне хлопцамі-юнакамі: “Вайна яшчэ не скончылася, а хлопцаў нараджэння дваццаць пятага года, з якімі разам хадзілі ў школу і якія пайшлі на фронт, Віктар жывога не памятаў ніводнага...” [2, с. 64].

Апавяданні Івана Навуменкі “Семнаццацатай вясной”, “Вераніка”, “Хлопцы самай вялікай вайны...” з’яўляюцца своеасаблівым рэквіемам па перадаеннаму пакаленню юнакоў і дзяўчат, якое рана пасталела, так і не паспеўшы пазбавіцца ад юнацкіх мар і летуценняў, прайшло выпрабаванне на чалавечую годнасць, ахвяравала ўласным жыццём у імя перамогі над фашыстамі і амаль усё загінула на вайне.

Падобны падыход да адлюстравання ваенных падзей шырока выявіўся і ў рускай літаратуры (А. Бек “Валакаламскае шасэ”, Э. Казакевіч “Зорка”, К. Вараб’ёў “Забіты пад Масквой” і інш.), аднак, у адрозненне ад Івана Навуменкі, пісьменнікі ў асноўным прысвячалі свае творы апісанню змагання на перадавой лініі, а не ў тыле ворага, паказу “акопнай”, а не “хатняй” вайне.

Літаратура

1. Мішчанчук, М. Салдаты самай вялікай вайны: Творчасць Івана Навуменкі / М. Мішчанчук // Роднае слова. – 2007. – № 2. – С. 52 – 58.
2. Навуменка, І: Выбраныя творы: у 2-х т. / І. Навуменка. – Т.1 – Апавяданні, аповесці. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 478 с.
3. Сіненка, Г. Іван Навуменка: Нарыс творчасці / Г. Сіненка. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1981. – 207 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ